

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора

Джеджули Олени Михайлівни про дисертацію

Габрусєвої Наталії Валеріївни

**«Формування професійної відповідальності студентів технічних
університетів у процесі вивчення суспільних дисциплін»,**

**подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі
знань «Освіта/Педагогіка» зі спеціальності 015 Професійна освіта**

1.Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із планами відповідних галузей. Реформи вищої освіти в Україні актуалізують проблему професійної відповідальності майбутніх випускників технічних університетів та досліджень потенціалу навчальних дисциплін для формування даного феномену. Подальший розвиток цивілізації принципово змінює ідеологію підготовки технічних спеціалістів, адже діяльність інженера пов'язана з природним середовищем як основою життя суспільства і самою людиною. Одним з викликів сучасного світу не випадково називають кризу інженерії, що призводить до негативних наслідків інженерної діяльності, руйнування традиційної науково-технічної картини світу.

У цьому контексті вважаємо актуальною тему дисертаційної роботи Габрусєвої Н. В., яка присвячена проблемі формування професійної відповідальності студентів технічних університетів у процесі вивчення суспільних дисциплін.

Дослідження виконане у межах науково-дослідних тем: кафедри українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя «Особистісно-професійне зростання студентів технічних університетів в процесі вивчення суспільних дисциплін» (державний реєстраційний номер 0119U001322), кафедри педагогіки та менеджменту освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Теоретичні та методичні засади

підготовки керівних і педагогічних кадрів до інноваційної діяльності у закладах освіти» (державний реєстраційний номер 0120U101844).

2. Найбільш істотні наукові результати роботи. Науковий апарат дисертаційної роботи Габрусевої Н. В. вирізняється чіткою і послідовною траєкторією, спрямованою на теоретичне обґрунтування й експериментальну перевірку педагогічних умов формування професійної відповідальності студентів технічних університетів у процесі вивчення суспільних дисциплін. Об'єкт, предмет, мета, завдання дослідження характеризуються збалансованістю та повністю відповідають спеціальності 015 Професійна освіта.

Дисертанткою глибоко вивчено стан проблеми у педагогічній теорії та практиці, що переконливо підтверджується джерельною базою, використаною у дисертації.

Ретельно проведений аналіз понять «відповідальність», «соціальна відповідальність», «професійна відповідальність» став теоретичним підґрунтям для визначення специфіки професійної відповідальності фахівців технічного профілю.

Логічним продовженням стало з'ясування основних компонентів внутрішньої структури професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей: когнітивного, емоційного, мотиваційного та поведінкового.

Суттєвим результатом роботи вважаємо визначення ролі суспільних дисциплін у професійній підготовці майбутніх фахівців інженерного профілю, що принципово розширює можливості та пролонгує формування професійної відповідальності під час навчання студентів в університеті.

Варто констатувати цілісність визначених авторкою педагогічних умов досліджуваного феномену. Реалізація міждисциплінарних зв'язків суспільних дисциплін для формування здатності співвідносити власну відповідальну поведінку із суспільно значимими орієнтирами, застосування контекстного навчання у процесі вивчення суспільних дисциплін, системний моніторинг процесу формування професійної відповідальності засобами

інформаційно-комунікаційних технологій дозволяють органічно і системно організувати процес формування професійної відповідальності майбутніх інженерів та у повній мірі використати потенціал суспільних дисциплін.

Інновацією вважаємо використання фронестичного підходу у професійній технічній освіті для формування етично орієнтованих компетенцій та наукового обґрунтування принципів фронестичного підходу.

Дисертанткою розроблено структурно-функціональну модель формування професійної відповідальності студентів технічних університетів у процесі вивчення суспільних дисциплін, яка забезпечує системність і послідовність як організації процесу формування професійної відповідальності, так й його дослідження.

3. Нові факти, одержані здобувачкою. Принципово новим є погляд здобувачки на професійну відповідальність майбутнього інженера як вищого, інтегративного, динамічного, професійно значущого утворення, сформованого на основі суспільно значимих орієнтирів. Важливість таких орієнтирів полягає у забезпеченні фахівцеві внутрішньої самостійності, відносної незалежності від зовнішніх умов, оптимальної організації та самоорганізації професійної діяльності. З цієї позиції авторкою виокремлено компоненти внутрішньої структури професійної відповідальності та визначено контексти і професійно значущі якості, які слугують індикаторами сформованості професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей. Теоретико-методологічні основи формування професійної відповідальності студентів технічних університетів під час вивчення суспільних дисциплін суттєво доповнені засадами фронестичного підходу та результатами моделювання досліджуваного феномену.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Педагогічний експеримент переконливо засвідчує позитивні результати експериментальної методики, яка передбачала упровадження розробленої моделі формування професійної

відповідальності студентів технічних спеціальностей під час вивчення дисциплін суспільного циклу з реалізацією визначених педагогічних умов.

Крім того, практичне значення дослідження та ступінь обґрунтованості засвідчує впровадження результатів дисертації в освітній процес Тернопільського національного технічного університету (довідка про впровадження № 2/28-601 від 07.06.2022 р.); Волинського національного університету імені Лесі Українки (довідка про впровадження № 03-24/04/1268 від 16.06.2022 р.); Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції інституту картоплярства НАН України (Виробничо-експериментальний центр дуальної підготовки фахівців в сфері агропромислового комплексу, довідка про впровадження № 116/01-06 від 10.06.2022 р.).

Висновки до роботи базуються на результатах дослідження, висвітлюють її сутність, що засвідчує вирішеність поставлених завдань.

5. *Значення для науки і практики отриманих авторкою результатів.* Одержані результати наукової роботи Габрусєвої Н. В. мають важливе практичне значення для професійної підготовки майбутніх фахівців інженерних спеціальностей. Запропоновано системний моніторинг процесу формування професійної відповідальності засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Для інтеграції можливостей освітніх дисциплін авторкою розроблено курс «Професійна відповідальність фахівця технічного профілю в сучасних умовах» та методичні рекомендації до його вивчення.

Розроблену й апробовану діагностичну методику вважаємо ефективною для проведення дослідження сформованості професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей. Виключна важливість авторської методики полягає у можливості виявити специфіку контекстних розумінь студентами поняття «професійна відповідальність», отже позбутися формального оцінювання рівня сформованості професійної відповідальності фахівців.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Дисертаційна робота Габрусєвої Наталії Валеріївни має беззаперечну наукову і практичну значущість, що є підставою рекомендувати основні теоретичні положення та практичні напрацювання для розроблення компонентів освітніх програм підготовки майбутніх фахівців технічного профілю, у практиці формування інтегральної та загальних етично визначених компетенцій закладів вищої технічної освіти, для створення навчально-методичного забезпечення суспільних дисциплін.

7. Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом. Дисертаційна робота (загальним обсягом 232 сторінки, основний текст – 171 сторінка) складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Текст містить 9 таблиць, 45 рисунків, 11 додатків. У списку використаних джерел 194 найменування. Оформлення роботи відповідає вимогам до дисертаційних робіт.

У межах першого завдання проаналізовано наукову літературу, що дозволило визначити специфіку професійної відповідальності та обґрунтувати авторське визначення даного феномену в контексті професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей як вищого, інтегративного, динамічного, професійно значущого утворення, сформованого на основі суспільно значимих орієнтирів, що забезпечує в умовах вибору внутрішню самостійність, відносну незалежність особистості від зовнішніх умов і оптимальну організацію та самоорганізацію професійної діяльності. У структурі професійної відповідальності виокремлено когнітивний, емоційний, мотиваційний та поведінковий компоненти, які на індивідуальному рівні визначаються професійно значущими якостями та контекстами розуміння суб'єктом міри своєї відповідальності у професійній сфері.

У ході розв'язання другого завдання доведено переваги фронестичного підходу, який вирізняється способами отримання знання. Логічним доповненням є формулювання основних принципів застосування

фронестичного підходу професійною педагогікою для формування етично визначених інтегральної та загальних компетенцій загалом і професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей зокрема. Важливим висновком слід вважати визначення ролі суспільних дисциплін у професійній підготовці інженера та у формуванні професійної відповідальності. Дисертантка робить наголос на те, що поєднання технічних та гуманітарних дисциплін може оформити знання студента у цілісну картину світу, визначити основні напрями розвитку, проблеми та способи їх вирішення в предметній галузі.

Розв'язуючи 3-є завдання, Габрусєва Н.В. визначила контексти і професійно значущі якості для формування професійної відповідальності. Важливим результатом реалізації цього завдання стала розробка діагностичного інструментарію для визначення її сформованості у студентів технічних спеціальностей

У ході реалізації 4-го завдання ретельно описано процес визначення та обґрунтування педагогічних умов формування професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей на засадах фронестичного підходу, а також шляхи їх реалізації. Фронестичний підхід став методологічним підґрунтям для визначення й обґрунтування педагогічних умови та створення структурно-функціональної моделі формування професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей у процесі вивчення суспільних дисциплін. Основними структурними блоками моделі є: цільовий, змістово-процесуальний та діагностико-результативний. Слід зазначити чітку структурованість моделі, визначену ієрархічну підпорядкованість її складових компонентів. Важливим науковим здобутком слід вважати розроблену методика діагностики професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей. Запропонований методика дає можливість виявити специфіку формування професійної відповідальності. Дисертанткою розроблено «Опитувальник визначення сформованості професійної відповідальності студентів технічних

спеціальностей», що враховує два основних критерії (з'ясування контекстів розуміння студентами поняття «професійна відповідальність» за блоками: формально-технічний блок; виконавсько-комунікативний блок; дослідницько-прогностичний блок) та діагностику сформованості професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей закладів вищої освіти за чотирма основними шкалами, виділеними за професійно значущими якостями фахівця технічного профілю (інтелектуальна когнітивність та здатність до науково-технічної творчості; професійна емпатія та колективізм; пріоритетність та ціннісна визначеність професії; здатність до автономної діяльності і персональної відповідальності).

У межах 5-го завдання проведено експериментальну перевірку ефективності педагогічних умов формування професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей у процесі вивчення суспільних дисциплін, у процесі якої якісно та кількісно проаналізовано отримані результати.

У сукупності мета, завдання, об'єкт, предмет, завдання, послідовність проведення дослідження і висновки мають цілісний і завершений характер.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

1. У 1-му розділі дисертації авторка звертається до аналізу загальних європейських тенденцій щодо професійної діяльності фахівців, у тому числі й тих, що відображаються на рівні нормативно-правових документів. Зважаючи на виклики сучасного техногенного суспільства, що загострюють проблему ефективної інженерної діяльності, було б доцільним дати рекомендації щодо впровадження зарубіжного досвіду у вищу освіту України.

2. Аналіз стану проблеми формування професійної відповідальності дозволив дисертантці виокремити низку суперечностей, характерних для цього процесу. Тому у загальних висновках варто конкретизувати, чи вдалося розв'язати ці суперечності у ході дослідження.

3. У дисертації обґрунтовано вибір фронестичного підходу формування професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей. Серед інших підходів зазначені особистісно-ситуаційний підхід, системний підхід, синергетичний, компетентнісний, інтегративний підхід. Дисертантка розкриває функції кожного з підходів. Дослідження істотно підсилило б розкриття взаємозв'язків між цими підходами як цілісної методологічної бази. Вважаємо важливим акцентувати увагу на забезпеченні методологічної єдності у викладанні суспільних та технічних дисциплін.

4. У цілому додатки до дисертації різнопланові та змістовні, вдало доповнюють зміст. Проте було варто більш широко презентувати методика формування професійної відповідальності студентів технічних університетів у процесі вивчення суспільних дисциплін (навести приклади імітації робочих ситуацій тощо).

5. Дисертантка детально описує застосування інформаційних технологій у методиці діагностики сформованості професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей. Зважаючи на широке використання дистанційної форми навчання останніми роками, було б доцільним більш детально розкрити можливості інформаційних технологій для формування професійної відповідальності студентів.

Висловлені зауваження та побажання мають дискусійний характер та суттєво не впливають на належний науково-теоретичний рівень дисертації Габрусєвої Наталії Валеріївни.

9. Повнота викладів результатів в опублікованих працях.
Публікації Габрусєвої Н. В. відображають всі основні положення дисертаційного дослідження: 1 – стаття (у співавторстві) у періодичному науковому виданні, проіндексованому у базі даних Scopus, 3 одноосібні та 1 у співавторстві статті – у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, 1 стаття у міжнародному науковому журналі, одна методична розробка, 7 – тез у збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій.

10. Ідентичність змісту анотації та основних положень дисертації. Зміст анотації містить системну інформацію, повністю відповідає структурі, основним положенням та висновкам дисертаційної роботи.

Загальний висновок

Враховуючи актуальність, обґрунтованість основних положень, наукову новизну, значущість і достовірність отриманих результатів, вважаємо дисертацію «Формування професійної відповідальності студентів технічних університетів у процесі вивчення суспільних дисциплін» самостійною, завершеною науковою роботою, що відповідає вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №167 від 06. 03. 2019 р. (зі змінами) та Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України №40 від 12. 01. 2017 р., а її авторка – Габрусєва Наталія Валеріївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 015 Професійна освіта, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри математики, фізики
та комп'ютерних технологій
Вінницького національного
аграрного університету

О. М. Джеджула

Особистий підпис
засвідчую

Віктор Назур